

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ: СИСТЕМАТИЗОВАНИЙ ПІДХІД З МЕТОЮ УПРАВЛІННЯ

Ризики є обов'язковим і незаперечним елементом діяльності підприємств в сучасних умовах. Велика кількість ризиків сприяє різноманітності підходів до їх класифікації. Систематизація видів і груп ризиків є важливим інструментом їхнього ефективного управління, тому що допомагає підібрати індивідуальні підходи до оцінювання, вимірювання, прогнозування та вибору заходів реагування. Неузгодженість думок і підходів, представлених в науковій літературі, досить абстрактний і узагальнений характер нормативної бази, вимагають систематизації підходів до класифікації ризиків. Метою статті є дослідження видів ризиків та формування універсальної узагальненої класифікації для потреб ефективного управління. Під час дослідження використовувалися такі наукові методи, як: аналіз та синтез (при описі властивостей ризиків), групування (при визначенні ознак класифікації ризиків), узагальнення (при формуванні універсальної класифікації і виборі ступеня агрегованості ризиків), формалізації (при визначенні критеріїв розмежування ризиків за ймовірністю), графічний (для представлення схеми класифікації ризиків підприємств). У статті визначено загальноекономічну універсальну класифікацію ризиків підприємств з метою ефективного управління ними. На основі систематизації наявних поглядів і підходів до класифікації ризиків запропоновано виділяти чотирнадцять найбільш значущих ознак класифікації ризиків підприємства: 1) за економічним змістом (операційні, ринкові, кредитні та бізнес-ризиків); 2) по відношенню до підприємства (внутрішні і зовнішні ризиків); 3) за часовим горизонтом (стратегічні і поточні ризиків); 4) за факторами виникнення (економічні, політичні, соціально-етнічні та екологічні ризиків); 5) залежно від характеру прояву у часі (постійні і тимчасові ризиків); 6) залежно від рівня втрат і серйозності наслідків (допустимі, критичні, катастрофічні ризиків); 7) залежно від комплексності (прості, складні або комплексні ризиків); 8) за джерелом або причиною (суб'єктивні та об'єктивні ризиків); 9) за рівнем обгрунтованості прийняття ризику (обгрунтовані і допустимі, авантюрні ризиків); 10) за рівнем передбачуваності і оцінки (повністю передбачувані (очікувані) та недостатньо (або складно) передбачувані); 11) за можливістю впливу на ризик (керовані і некеровані); 12) за ймовірністю настання (ризиків з високою та середньою ймовірністю, ризиків з низькою ймовірністю та невизначені); 13) за масштабом охоплення по відношенню до підприємства (мікроризиків (локальні) та макроризиків (глобальні)); 14) за видами можливих втрат (ризиків, пов'язані з ресурсами, та нематеріальні ризиків). Розподіл ризиків за видами з різним ступенем агрегування, важливістю, ознаками дозволяє краще визначати подальшу методику аналізу і оцінки, приймати рішення в межах стилю політики управління ризиками. Перспективами подальших досліджень є побудова індивідуальної класифікації ризиків на прикладі конкретного підприємства з урахуванням особливостей його діяльності.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, класифікація ризиків, підприємство.

SEMENOVA S.

State University of Infrastructure and Technology

RISK CLASSIFICATION: A SYSTEMATICIZED MANAGEMENT APPROACH

Risks are a mandatory and indisputable element of business activity in modern conditions. A large number of risks contributes to a variety of approaches to their classification. Systematization of types and groups of risks is an important tool for their effective management, as it helps to select individual approaches to assessment, measurement, forecasting and selection of response measures. The inconsistency of opinions and approaches presented in the scientific literature, a rather abstract and generalized nature of the regulatory framework, require systematization of approaches to the classification of risks. The aim of the article is to study the types of risks and the formation of a universal generalized classification for the needs of effective management. The study used such scientific methods as: analysis and synthesis (in describing the properties of risks), grouping (in determining the characteristics of risk classification), generalization (in forming a universal classification and choosing the degree of aggregation of risks), formalization (in determining the criteria for distinguishing risks by probability), graphic (to represent the scheme of classification of risks of enterprises). The article defines the general economic universal classification of enterprise risks in order to effectively manage them. Based on the systematization of existing views and approaches to the classification of risks, it is proposed to identify the fourteen most significant features of the classification of enterprise risks: 1) by economic content (operational, market, credit and business risks); 2) in relation to the enterprise (internal and external risks); 3) over time (strategic and current risks); 4) by factors of occurrence (economic, political, socio-ethnic and environmental risks); 5) depending on the nature of the manifestation over time (permanent and temporary risks); 6) depending on the level of losses and the severity of the consequences (acceptable, critical, catastrophic risks); 7) depending on the complexity (simple, complex or complex risks); 8) by source or cause (subjective and objective risks); 9) the level of validity of risk acceptance (reasonable and acceptable, adventurous risks); 10) the level of predictability and assessment (fully predictable (expected) and insufficiently (or difficultly) predictable); 11) the possibility of influencing the risk (managed and unmanaged); 12) by probability of occurrence (risks with high and medium probability, risks with low probability and uncertain); 13) the scale of coverage in relation to the enterprise (micro-risks (local) and macro-risks (global)); 14) by types of possible losses (risks associated with resources and intangible risks). The distribution of risks by types with different degrees of aggregation, importance, characteristics allows to better determine the further methods of analysis and evaluation, to make decisions within the style of risk management policy. Prospects for further research are to build an individual classification of risks on the example of a particular enterprise, taking into account the peculiarities of its activities.

Key words: risk, risk management, risk classification, enterprise.

Постановка проблеми. У сучасних умовах управління ризиками приділяється значна увага з боку науковців і практиків. Розробляються рекомендації, стандарти, положення, нормативні документи, які мають на меті покращити та уніфікувати підходи до управління ризиками господарюючих суб'єктів.

Оновлений ДСТУ ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та настанови» (*Risk management – Guidelines*) [1] надає детальні відомості про оцінку ризиків, їх видів, описує переваги і недоліки методів, які можуть використовуватись в даному процесі. Також стандарт корисний для розуміння сутності ризиків і побудови ефективного процесу управління ними, для порівняння можливих варіантів та підходів до оцінки і реагування на ризики, виділення принципів управління й основних груп ризиків. Відповідно до ISO 31000:2018, метою управління ризиками є створення та захист цінності, прийняття рішень для встановлення та досягнення цілей і підвищення ефективності. Ефективне управління ризиками підприємства потребує повної і детальної інформації про всі види ризиків, їхні особливості та групування за спільними ознаками. Таку інформацію може забезпечити систематизована класифікація ризиків, що підкреслює актуальність даного напрямку досліджень.

Аналіз останніх публікацій. Підходи до класифікації ризиків висвітлюються у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: поглиблену класифікацію ризиків представляють К.І. Тарасова [2], С.М. Ілляшенко [3], розуміння сутності і концептуальних основ класифікації ризиків підприємства висвітлюють Х. Худат і Х. Рашиді [4], поділ ризиків на фінансово-економічні та соціальні визначає І.В. Чуприна [5], на спекулятивні та чисті – П.М. Коюда та О.П. Коюда [6], виділення загальних ризиків у складі транспортних, природних, екологічних, політичних, та підприємницьких ризиків у вигляді майнових, виробничих і торговельних пропонує А.А. Жигір [7]. У своїй праці Л.І. Ріщук виокремлює [8, с. 541] групи ризиків залежно від життєвого циклу, зокрема, з урахуванням особливостей діяльності суб'єктів малого підприємництва. Підходи до класифікації ризиків на залізничному транспорті з метою формування системи економічної безпеки його функціонування детально висвітлює А.В. Рачинська [9]. Ризики промислового підприємства відповідно до потреб управління О.О. Коць поділяє на техніко-виробничі, комерційні, фінансові та інші зовнішні ризики [10]. Класифікацію ризиків аграрних підприємств для цілей бухгалтерського обліку пропонує Н.А. Мазур [11]. Автори О.Б. Данченко, В.О. Занора розглядають класифікацію ризиків в межах проектного менеджменту, управління ризиками та змінами в процесах прийняття управлінських рішень [12]. Дж. М. Кейнс був одним з перших, хто запропонував класифікувати фінансові ризики та виділяти взаємозв'язок між ризиками і дохідністю [13]. Детальну класифікацію фінансових ризиків висвітлено в праці І.О. Бланка [14, с. 21-29]. При визначенні ознак класифікації ризиків необхідно також враховувати прояв системних ефектів, синергії та емерджентності [15]. В узагальненому розмінні класифікація ризиків передбачає їхній поділ і групування за суттєвими характеристиками, ймовірністю настання, з метою спостереження й моніторингу, прийняття рішень щодо ризиків та ефективного управління компанією загалом, забезпечення достатнього рівня захисту від можливих негативних подій чи наслідків [16]. Таким чином, питання класифікації ризиків підприємств для різних аспектів управління актуальні і досліджувані в сучасних умовах господарювання.

Невирішені частини дослідження. Ризики як багатопланова категорія потребують всебічного дослідження їх властивостей і проявів, що виражається через різноманітність підходів до класифікації. Систематизація видів і груп ризиків є важливим інструментом їхнього ефективного управління, оскільки допомагає підібрати індивідуальні підходи до оцінювання, вимірювання, прогнозування та вибору заходів реакції на ризик. Неузгодженість думок і підходів, представлених в науковій літературі, досить абстрактний і узагальнений характер нормативної бази, вимагають перегляду підходів до класифікації ризиків та її систематизації.

Мета статті полягає у характеристиці видів ризиків за різними ознаками та систематизації їхньої універсальної узагальноної класифікації для потреб ефективного управління.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Класифікація ризиків певною мірою відображає сутність поняття ризику, тобто ті різновиди, на які його можна поділити і виокремити. Згідно з ISO 31000:2018, ризики можуть виражатись через: джерело (так звані, фактори ризику), потенційні події (які теж можуть бути джерелом), наслідки (позитивні чи негативні) та вірогідність (з різним ступенем настання). Тобто кожна з цих категорій може визначати ризик. Зазвичай, ризик відображає вплив невизначеності на цілі, іноді розглядається як комбінація ймовірності настання шкоди та тяжкості цієї шкоди. Проте ISO 31000:2018 акцентує увагу саме на ефекті відхилення від очікуваного внаслідок впливу ризиків. При чому це може бути позитивним, негативним ефектом або тим і іншим одночасно, а також може вирішувати, створювати або приводити до можливостей та загроз в подальшому [1]. Якщо поглянути на визначення ризику в науковій літературі та ті види, які деталізовано за різними ознаками класифікації, то можна стверджувати, що ризики асоціюють саме з негативними подіями і наслідками.

Як зазначають автори О.Б. Данченко та В.О. Занора [12, с. 24], причинами негативних відхилень у проекті можуть бути тільки ті ризики, які мають потенціал негативно позначитися на цілях проекту, тому під терміном ризик вони розуміють «тільки негативні ризики, які зазвичай називають загрозами». Підтримуємо таке бачення та розглядаємо ризик як можливі втрати, несприятливі події, збитки і загрози, як певне поєднання ймовірності втрат і негативних наслідків та ступеня їх інтенсивності. Саме ефективне управління ризиками дозволяє приймати такі, рішення, які зможуть пом'якшити ризики, зменшити негативні прояви або досягнути бажаних позитивних результатів.

У своїх дослідженнях Х. Худат і Х. Рашиді [4] вказують на те, що основною метою класифікації ризиків є визначення найбільших ризиків і факторів, які потребують посиленої уваги з боку менеджерів.

Класифікація ризиків передбачає проведення економічного аналізу ризиків та їх причин шляхом групування подібних ризиків у відповідні класи. Основою запропонованої даними авторами класифікації є підхід до поділу ризиків на внутрішні і зовнішні, де останні є найменш контрольованими і передбачуваними. Наступною важливою ознакою, на думку авторів, є поділ ризиків на проектні, комерційні та технічні ризики. Крім того, виділяють ризики продуктивності і ризики втрат, а також залежно від середовища: ризики розробки, виробництва і реалізації. Класифікація ризиків в кожному окремому випадку має орієнтуватись на основний об'єкт дослідження та напрямок і вид діяльності, сферу, на яку впливатимуть управлінські рішення.

Дж. М. Кейнс [13] у визначенні ризиків виокремив поняття винагороди – тобто чим вищі очікувані прибутки, тим більший ризик пов'язаний з їх отриманням. Відповідно при здійсненні інвестицій Дж. М. Кейнсом було запропоновано виділяти [13]:

1) підприємницький ризик, пов'язаний з невизначеністю щодо отримання прибутків на вкладений капітал;

2) кредитний ризик щодо можливості неповернення кредиту або втрати платоспроможності для погашення кредитних зобов'язань та ухилення від повернення кредиту, що в свою чергу містить юридичний ризик;

3) ризик втрати вартості грошових коштів через інфляцію, зміни валютних курсів, що пов'язано з ринковими ризиками.

Найбільш повну класифікацію саме фінансових ризиків пропонує І.О. Бланк [14, с. 21-28], виділяючи наступні ознаки:

- за джерелами виникнення – ринкові (відсоткові, валютні, цінові) та специфічні (зниження фінансової стійкості, неплатоспроможності, кредитні, інвестиційні, інноваційні, депозитні, інші види ризиків);

- за об'єктом – ризик окремої операції, різних видів діяльності, фінансової діяльності підприємства в цілому;

- за сукупністю використовуваних інструментів – індивідуальні та портфельні фінансові ризики;

- за комплексністю – прості та складні фінансові ризики;

- за фінансовими наслідками – ризик тільки економічних втрат, ризик втраченої вигоди, ризик одночасних втрат і додаткових доходів;

- за характером прояву у часі – постійні і тимчасові ризики;

- за рівнем ймовірності – фінансові ризики з низьким, середнім, високим рівнем ймовірності, а також ті, ймовірність яких визначити неможливо;

- за рівнем фінансових втрат – допустимі, критичні та катастрофічні фінансові ризики;

- за можливостями поведінки – прогнозовані та не прогнозовані ризики;

- за можливістю страхування – ризики, які можна і які не можна застрахувати.

У своїй праці [12, с. 24] О.Б. Данченко та В.О. Занора підкреслюють, що на сьогодні у науці нараховують більше 40 різноманітних критеріїв класифікації ризиків та більше 220 видів ризиків, тому у літературі немає єдиного розуміння сутності даної категорії та загальноприйнятих підходів до класифікації.

У зарубіжній практиці ризики класифікують за рівнем передбачуваності, попередніми оцінками ймовірності настання ризикованих несприятливих подій, можливими збитками у вартісному вимірі. При цьому ризики поділяють на класи, які рекомендують формувати виходячи з індивідуальних особливостей діяльності і потреб, та час від часу їх переглядати, щоб залишатись актуальними відповідно до поточних вимог та змін [16].

На основі аналізу зарубіжного досвіду, автор Л.І. Рішук [8, с. 541] вказує на існування операційних, ринкових, кредитних та бізнес-ризиків. Досить поширений підхід до поділу ризиків підприємства в іноземних джерелах [4, 16]. При цьому, потребує уточнення розмежування операційних ризиків, які включають ризики основної діяльності в межах самого підприємства, внутрішніх процесів, та бізнес-ризиків, які пов'язані переважно з зовнішніми ризиками, залежністю від постачальників і партнерів, репутацією, брендом.

Отже, за економічним змістом розрізняють наступні види ризиків:

- операційний ризик (*operational risk*), який пов'язаний з недоліками, загрозами і проблемами функціонування самого підприємства;

- ринковий ризик (*market risk*), який формується під впливом таких ринкових показників, як: конкуренція, рівень цін, валютні курси, обмеження і правила присутності на ринку;

- бізнес-ризик (*business risk*), пов'язаний з бізнесом, діловими зв'язками з партнерами та контрагентами;

- кредитний ризик (*credit risk*), який виникає через можливість невиконання своїх фінансових зобов'язань, сплати боргу, відсотків за ним.

У своїй праці Л.І. Рішук пропонує виділяти наступні види ризиків, притаманні малому бізнесу залежно від етапів життєвого циклу організації [с. 544]. I Етап становлення, для якого характерні: ризик недовіри населення, непередбачених витрат, банкрутства, неправильного визначення цілей, маркетинговий, інформаційний, криміногенний ризики. II Етап зростання, для якого визначено: ризик з боку постачальників,

зміни кон'юнктури ринку, поглинання сильнішими конкурентами та технологічний ризик. III Етап стабільного розвитку, де є: ризик втрати репутації, впровадження нових продуктів і послуг, децентралізації. Проте даний поділ не достатньо вичерпний та досить умовний, оскільки ризики зміни кон'юнктури ринку та поглинання сильнішими конкурентами можуть бути також актуальними і для етапу становлення. Серед загальних ризиків, характерних всім етапам життєвого циклу Л.І. Ріщук виокремлює: ризики конкурентного середовища, неефективного управління, зміни законодавства, непрофесійності кадрів, форс-мажорних обставин, ціноутворення, втрати позицій на ринку, зниження якості, кредитний та інфляційний ризики.

Варто зазначити, що найбільше ризиків містить в собі саме ризик неефективного управління, його можна віднести до внутрішніх ризиків і назвати основним джерелом ризику, тому що успішне підприємство повинно бути готовим до всіх видів ризиків, мати надійну систему їх виявлення, вимірювання, методичку оцінки, передбачення та вибору відповідних заходів у відповідь.

За характером наслідків П.М. Коюда та О.П. Коюда [6, с. 208] пропонують виділяти спекулятивні або фінансові ризики, які залежать від купівельної спроможності, втратою вигоди, зниженням доходності) та чисті або прості ризики (природні, політичні, транспортні, комерційні). Такий поділ досить узагальнений, оскільки ризики взаємопов'язані, як фактори, що їх спричиняють, так і наслідки, щодо яких приймаються рішення. Поряд з цим, слід погодитись з поділом ризиків за ознакою класифікації *по відношенню до підприємства* (або в залежності від підприємства) на:

- *зовнішні* – ризики, які безпосередньо не залежать від підприємства, проте впливають на нього, сюди можна віднести політичну нестабільність, економічну кризу, пандемії, тероризм, військові дії, зміни клімату та ризики, пов'язані з екологією, змінами законодавства, оподаткування, дії конкурентів, несприятливі зміни у світових тенденціях тощо;

- *внутрішні* – ризики, що залежать від підприємства, формуються всередині внутрішніх процесів підприємства і пов'язані з його активами (використанням всіх видів ресурсів), власним капіталом, зобов'язаннями, доходами, витратами, рухом грошових коштів, формуванням фінансових результатів, господарських операцій. Також внутрішні ризик називають найбільш релевантними, ними можна і потрібно ефективно управляти, передбачати, нейтралізувати або скеровувати у потрібне русло.

Досить дискусійним є виділення ретроспективних ризиків, оскільки ризик – це певне очікування подій, рішень і їх наслідків, ймовірностей, тобто ризик безпосередньо пов'язаний з теперішнім і майбутнім часом. В минулому часі доцільно говорити про результати подій, що відбулись, і наслідки прийнятих рішень та заходів. Аналогічно розмежування поточних і перспективних ризиків потребує уточнення, тому що одне переходить в інше. *За часовим горизонтом*, більш точно виокремлювати:

- *стратегічні* ризики, які пов'язані з виконанням запланованих цілей у довгостроковому періоді і впливають на глобальний вектор розвитку підприємства, є найбільш значущими і важливими;

- *поточні* ризики, які вимагають прийняття негайних рішень і реакцій по управлінню ризиками в режимі реального часу.

Чуприна І.В. визначає найважливіші види ризиків у вигляді виробничих, інвестиційних, інноваційних, фінансових та маркетингових [5, с. 193]. До складу виробничих ризиків автор відносить ризик зупинки виробництва, сезонність, неритмічність роботи, стихійні лиха, катастрофи, аварії (повені, засухи, землетруси, пожежі). Вважаємо, що в даному випадку техногенні ризики та стихійні лиха відносити до складу виробничих ризиків не доцільно, в них інша економічна сутність, причини виникнення, наслідки і заходи протидії та прогнозування. Інвестиційні ризики, на думку І.В.Чуприни, виявляються й аналізуються на етапах підготовки і реалізації проєктів. До фінансових ризиків належать: загроза банкрутства, недоотримання доходу, ризики від операцій з цінними паперами. У складі фінансових ризиків автор також виокремлює банківські ризики, пов'язані з банківськими операціями.

Також у підсумку І.В.Чуприна пропонує поділяти всю сукупність ризиків на дві групи [5]: 1) фінансово-економічні (зростання податків, втрата попиту, зниження цін та збільшення обсягів виробництва у конкурентів, неплатоспроможність споживачів, альтернативні продукти, дефіцит оборотних коштів, залежність від постачальників і відсутність альтернатив); 2) соціальні ризики (проблеми з набором кваліфікованих працівників, страйки, низький рівень заробітної плати, низька кваліфікація кадрів, соціальна інфраструктура, відношення місцевої влади).

За основними джерелами виникнення виділяють економічні та політичні ризики. Проте такий розподіл варто доповнити соціальними, культурно-етнічними, екологічними, військовими ризиками. Тому *за факторами виникнення* ризики доцільно поділяти на:

1) *економічні ризики* – спричинені економічними процесами в країні, регіоні, на підприємстві;

2) *політичні* – зумовлені нестабільністю в політичній сфері, значною невизначеністю стратегії розвитку країни, галузі, політичного курсу або зміни політичних сил, перерозподілу сфер впливу, сюди також можна віднести військові ризики та ризики, пов'язані з певними санкціями, обмеженнями;

3) *соціально-етнічні та екологічні ризики* – пов'язані з соціальними перетвореннями, суспільними і демографічними процесами, кваліфікацією, працездатністю, пандемією, етнічними конфліктами, тероризмом, ризиками зміни клімату та захисту довкілля. Люди виступають одночасно працівниками, створюючи додану вартість і конкурентні переваги підприємства, при цьому є споживачами продукції, послуг, визначають культурно-етнічні вподобання, сприйняття та попит в цілому. Екологічні ризики

набувають дедалі більшої ваги, їх формує соціум, тому дані ризики можна об'єднувати або виділяти в окрему групу.

Залежно від *характеру прояву в часі* виділяють:

- *постійні ризики* – ті, які присутні завжди протягом всього періоду функціонування підприємства, наприклад, операційні, валютні ризики, фінансові тощо, їх необхідно оцінювати і аналізувати весь час на безперервній основі;

- *тимчасові ризики* – ті, які виникають лише при здійсненні окремих операцій, на певних стадіях життєвого циклу, залежать від конкретного часу або періоду, наприклад, інноваційні ризики конкретного проекту, сезонні, кризи, стихійні лиха чи ризики надзвичайних подій та ситуацій.

Залежно від прийнятності наслідків в науковій літературі виділяють допустимі, критичні та катастрофічні ризики [12, 14]. Пропонуємо назвати такий поділ *за рівнем втрат та серйозністю наслідків*, що відповідає поняттю ризик-апетиту, визначеного в ISO 31000:2018 [1], та доповнити перелік підвидів ризиків в межах даної класифікаційної ознаки наступними ризиками:

- *допустимий ризик* – той, що вважається прийнятним у разі настання, оскільки вигоди в цілому значно переважають можливі втрати, тобто за узагальненими показниками економічна діяльність є ефективною та доцільною;

- *критичний ризик* – той, який балансує між допустимим і катастрофічним, тобто це зона ризиків, які вимагають негайних рішень по їх врегулюванню, тому що загрожують серйозними втратами та наслідками;

- *катастрофічний* – ризик, що загрожує продовженню діяльності підприємства, може спричинити припинення окремих напрямів чи всього функціонування. Крім цього, сюди відносять ризики втрати життя чи здоров'я людей, живих організмів, ризик завдати серйозної шкоди екології, надзвичайні неприпустимі ситуації вкрай негативного характеру.

Слушне зауваження стосовно допустимого ризику пропонує К.І. Тарасова [2] про те, що допустимим є той ризик, «проявом якого можуть бути збитки, величина яких не перевищує запланованого прибутку». А критичний ризик – це той, що може спричинити втрату всього прибутку або частини капіталу підприємства. Вважаємо за доцільне уточнення визначення катастрофічного ризику, як такого, який має бути пов'язаний з можливим банкрутством підприємства та втратами незворотної дії, які можуть бути спричинені не тільки економічними факторами, а й екологічними аспектами, питаннями безпеки, охорони здоров'я тощо.

Залежно від *комплексності* ризику бувають:

- *прості* – ризики, що характеризуються неможливістю подальшого поділу на підвиди, наприклад, ризик інфляції [14, с.27], і вимагають індивідуального підходу;

- *складні (комплексні)* – ризики, які містять в собі взаємопов'язані підвиди і вимагають комплексного портфельного підходу до оцінки, аналізу і управління, наприклад, інноваційний ризик. Також в межах таких ризиків можуть проявлятися системні ефекти [15], що вимагає врахування у виборі відповідних управлінських рішень.

За причинами виникнення К.І. Тарасова вирізняє такі групи ризиків, як [2, с. 106]: а) суб'єктивний ризик, викликаний невизначеністю майбутнього; б) ризик через недостатність інформації, неможливість її повного, всебічного і достовірного отримання для прийняття ефективних рішень; в) ризик, викликаний особистим суб'єктивним сприйняттям тих осіб, які його аналізують і приймають рішення. Проте дана класифікація дуже близька до рівня невизначеності або очікуваності ризикових подій. Тому *за джерелом ризику (причиною виникнення)* необхідно виділяти:

- *суб'єктивні ризики*, пов'язані з діяльністю конкретної особи або групи осіб, працівників підприємства, їхньої кваліфікації, досвіду, знань і компетентностей;

- *об'єктивні ризики*, які виникають незалежно від дій суб'єкта, наприклад, економічні, кон'юнктурні та політичні зміни, природно-кліматичні явища, інформаційна невизначеність.

В практичній діяльності досить часто ці два види ризиків інтегруються і необхідно розглядати їх у взаємозв'язку.

За ступенем обґрунтованості прийняття ризику виділяють [3, с. 21-24]: а) обґрунтовані ризики – ті, які підприємство приймає, і їхній вплив на результати діяльності буде мінімальним; б) частково обґрунтовані ризики – приймаються або пропонуються до прийняття при очікуваній рівності результатів і вигод; 3) авантюрні – містять значну ймовірність втрат і невиконання поставлених цілей. Проте даний поділ досить умовний, тому що в будь-якому разі при прийнятті рішень очікується перевищення вигод над можливими негативними наслідками, при цьому розмежування обґрунтованих та частково обґрунтованих ризиків досить суб'єктивне, орієнтоване на прийняту політику управління ризиками: агресивну, консервативну чи помірковану. Тому пропонується класифікувати ризики *за рівнем обґрунтованості прийняття* ризику на:

- *обґрунтовані і допустимі ризики* – ті, які підприємство приймає, і їхній вплив на результати діяльності буде оптимальним, при цьому рівень ризику може бути різним, залежно від виду ризику та рівня очікуваної вигоди (так зване правило взаємозв'язку ризик-дохідність);

- *авантюрні ризики* – містять значну ймовірність втрат і невиконання поставлених цілей, можуть

бути виправданими лише в окремих випадках і рамках реалізації агресивної політики управління ризиками.

Ознака класифікації ризиків «обґрунтованість прийняття» є дуже важливою, оскільки пов'язана з вибором виду реакції на ризик і планом подальших дій.

За рівнем передбачуваності і оцінки виділяють наступні види ризиків [14]:

- повністю передбачувані (очікувані) ризики – сюди належать ризики, які пов'язані з циклічними процесами, технологічними перетвореннями, етапами діяльності, фазами життєвого циклу, тощо, вони є очікуваними і для таких ризиків властивий середній або високий рівень ймовірності й достатня точність оцінки;

- недостатньо (або складно) передбачувані ризики – ті, які важко оцінити і передбачити, проте вони можуть мати значний вплив на діяльність підприємства.

За можливістю впливу на ризик з точки зору управління ризиками виділяють:

- керовані ризики – щодо яких приймаються рішення щодо впливу на обсяг і масштаб дії ризику, заходи пом'якшення, перенаправлення, розподілення, уникнення або прийняття залежно від цілей;

- некеровані ризики – ті, які не піддаються управлінському впливу, спрямуванню, наприклад, військовий стан, пандемія, стихійні лиха.

Ризики тісно пов'язують з поняттям ймовірності настання та потенційними наслідками, які підприємство оцінює під час прийняття рішень. За ймовірністю настання ризики поділяють на:

- ризики з високою та середньою ймовірністю, при цьому середньою ймовірністю реалізації ризику вважається рівень коефіцієнта варіації в межах 10-25%, високою – понад 25% [14, с.28];

- ризики з низькою ймовірністю та невизначені – сюди належать ті ризики, у яких коефіцієнт варіації менше 10%, а також ризики, ймовірність яких визначити практично не можливо, в такому разі мова йтиме про прийняття рішень в умовах невизначеності.

За рівнем виникнення виділяють мікроризики в межах окремого підприємства, макроризики на національному рівні країни, регіону. Також можна зустріти в науковій літературі мегаризики, пов'язані з невизначеністю світових тенденцій [2, 3, 10]. Проте розмежування таких ризиків відносно макрорівня є досить умовним, більш раціонально виділяти саме глобальні ризики, які безпосередньо пов'язані з глобальними проблемами людства – зміною клімату, пандемією, тероризмом, наслідками сучасних процесів, які ще не вивчені достатньою мірою і еволюціонують разом з суспільним, економічним і політичним устроєм швидкими темпами.

Досить умовним є поділ ризиків на зовнішні в якості глобальних і внутрішні в розумінні локальних, відповідно в літературі виділяють державні, національні або галузеві ризики. В межах внутрішніх ризиків можуть бути ризики процесів, напрямів діяльності, окремих операцій, тут класифікація має бути більш поглиблена. Чуприна І.В. в межах ризиків макроекономічного рівня виділяє загальнодержавні та локальні ризики, при цьому локальні пов'язані з галузевими аспектами роботи підприємства, регіональними особливостями [5, с. 190].

На основі систематизації наявних поглядів доцільно поділяти ризики за масштабом охоплення на:

- мікроризики (локальні) – ті, які виникають на рівні підприємства, пов'язані з його функціонуванням і взаємовідносинами з іншими сторонами, та на які можна прямо або опосередковано впливати;

- макроризики (глобальні) – ризики, які виникають на галузевому, регіональному або національному рівні, міждержавні та загальносвітові ризики, на які підприємство може впливати лише опосередковано або переважно не має впливу, проте повинно формувати ряд заходів по підготовці та нейтралізації цих ризиків.

Кожну з цих груп ризиків на практиці можна і потрібно деталізувати. Певною мірою можна стверджувати, що локальні ризики представляють собою більшість внутрішніх ризиків, але не обмежуються ними, наприклад, ризики з боку постачальників. Макроризики представляють собою переважно зовнішні ризики, але не тільки, наприклад, ризик втрати дотацій чи субсидій, які підприємство отримує в даний час, відповідаючи певним вимогам.

Сукупність підприємницьких ризиків А.А. Жигір'я поділяє на дві групи [7]: а) ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей, а саме: інфляційні, валютні та ризики ліквідності; б) інвестиційні ризики, які складають ризики недоотриманої вигоди, прямих фінансових збитків, зменшення прибутковості. Останні в свою чергу містять процентні, кредитні, біржові, селективні ризики та ризик банкрутства. Досить узагальнена класифікація, яка потребує деталізації і врахування всіх аспектів діяльності підприємства в сучасних умовах.

Стосовно інноваційних ризиків, О.О. Коць [10, с. 98] визначає у їхньому складі ризик втрат від неефективної інноваційної діяльності, а також відмову від впровадження інновацій. Даний перелік можна також доповнити ризиками за видами інноваційних проєктів, завищеними витратами на інноваційні розробки та ризики неотримання запланованих результатів від реалізації інновацій.

Комерційні ризики О.О. Коць [10, с.99] поділяє на: майновий, торговий, маркетинговий, діловий та розрахунковий. Зокрема, до останнього відносить вірогідність фінансових втрат від неправильно обраного способу платежу, його своєчасності та форми. Поряд з цим досить сумнівним видається віднесення операційних ризиків, визначених як «ризик всіляких помилок» до складу фінансових, які виникають під час відносин підприємства з різними фінансовими інститутами (банками, страховими, інвестиційними

компаніями, біржами). Поряд з цим, цікавою є думка автора про включення до складу операційних ризиків інформаційних, юридичних ризиків та ризиків, пов'язаних з персоналом та іншою основною діяльністю.

Обґрунтований підхід до класифікації господарських ризиків підприємства для потреб бухгалтерського обліку пропонує Н.А. Мазур [11, с. 1266]. Зокрема, поділяти їх на дві групи – підприємницькі специфічні ризики та ризики, характерні іншим видам і формам діяльності (інформаційні, професійні, податкові, майнові, політичні, стратегічні, нормативно-правові). Підприємницькі ризики в свою чергу автором запропоновано поділити на три групи: 1) ризики операційної діяльності – процесу постачання, виробництва і реалізації; 2) ризики фінансової діяльності – кредитний, інфляційний, ризик втрати платоспроможності; 3) ризики інвестиційної діяльності – зменшення дохідності, ризики, пов'язані з капіталом, портфельні ризики. Дану пропозицію можна використовувати для деталізації вже наявних у класифікації видів ризиків.

Залежно від виду втрат К.І. Тарасова [2] виділяє: 1) матеріальні ризики у вигляді додаткових витрат чи прямих втрат майна, обладнання, сировини, енергії; 2) трудові ризики, пов'язані з втратою робочого часу; 3) фінансові ризики через можливі виплати штрафів, втрати вартості цінних паперів, недоотримані доходи, зменшення виручки через зміну ціни; 4) втрати часу через ризик уповільнення робочого процесу і невиконання плану; 5) спеціальні – ризики нанесення шкоди здоров'ю, довкіллю, втрати репутації. Проте такий поділ досить дискусійний, оскільки втрата робочого часу в цілому більше пов'язана з ефективністю трудової діяльності. Ризики пов'язані з трудовими ресурсами на багато різноманітніші і залежать від специфіки й сфери роботи, форм і систем оплати праці, її умов, безпеки, мотивації. В той же час вони пов'язані з ризиками виробничого травматизму, втратами інтелектуального капіталу тощо. Тому *за видами втрат* всю сукупність ризиків доцільно поділити на:

- *ризики, пов'язані з ресурсами*, а саме: матеріальними, фінансовими, трудовими, природними, втратами через неефективне використання, несприятливі обставини та їх наслідки;

- *нематеріальні ризики*, пов'язані з втратами нематеріальних активів і негативними наслідками нематеріального характеру: зменшення вартості бренду, позицій в рейтингах, втрати інтелектуального капіталу, порушення конфіденційності, репутації, комплаєнс тощо.

Запропонований поділ ризиків концептуально дозволяє розмежувати ризики за характером наслідків та видом можливих втрат, зокрема, допоможе приділяти належну увагу також нематеріальним ризикам та їхнім проявам для прийняття зважених рішень.

В той же час погоджуємось з думкою К.І. Тарасової [2], що класифікація ризиків має здійснюватись відповідно до вирішення конкретного завдання в певній ситуації, з урахуванням специфіки, часу та місця.

Таким чином, на основі проведеного дослідження вважаємо, що доцільно акцентувати увагу на тому, що головним і найбільш небезпечним ризиком для підприємства є ризик неефективного управління, нераціональної побудови контролю, моніторингу середовища, визначення ймовірностей, управління процесами, встановлення і досягнення цілей, відповідальності посадових осіб у виявленні, оцінюванні та прийнятті рішень щодо ризиків.

Універсальна узагальнена класифікація ризиків, які можуть бути присутні на будь-якому підприємстві, для потреб управління систематизовано представлена на рисунку 1. Виділені ознаки тісно пов'язані між собою і дозволяють всебічно оцінювати основні види ризиків, які повинно враховувати кожне підприємство.

Систематизація видів ризиків в межах універсальної класифікації на зразок підходів, викладених у міжнародних стандартах, які призначені для застосування всіма підприємствами та кращого розуміння природи ризиків і принципів управління ними, може мати практичну і теоретичну цінність у орієнтації підприємств щодо видів ризиків, які можуть бути присутні на будь-якому підприємстві та потребують посиленої уваги для організації ефективного управління.

Висновки. Класифікація ризиків є важливим завданням для розуміння сутності даної категорії, її глибини, багатоаспектності та вибору відповідних інструментів впливу. Саме розподіл ризиків за видами з різним ступенем агрегування, важливістю, ознаками дозволяє краще визначати подальшу методичку аналізу і оцінки, приймати рішення в межах стилю політики управління ризиками. Наявність значної кількості ознак класифікації та поділу ризиків, дискусійність віднесення тих чи інших ризиків до різних підвидів ще раз підкреслюють важливість та необхідність поглибленого дослідження даної категорії. Встановлено, що класифікацію ризиків доцільно проводити у двох основних напрямках: 1) загальноекономічна класифікація, універсальна і актуальна для всіх підприємств; 2) індивідуальна класифікація ризиків залежно від особливостей діяльності підприємства, і тут мають бути враховані не тільки вид економічної діяльності, розмір, форма власності, регіон, середовище функціонування, а й тенденції і очікування учасників ринку, в умовах якого працює підприємство. В межах даної статті визначено саме загальноекономічну універсальну класифікацію ризиків підприємств з метою ефективного управління ними.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення підходів до побудови індивідуальної класифікації ризиків підприємства, адаптованої до виду економічної діяльності, розміру, життєвого циклу, сфери роботи та інших особливостей для врахування потреб ефективного управління різноманітними видами окремих ризиків, з якими стикається підприємство, для забезпечення його конкурентоспроможності, сталого розвитку та готовності до змін.

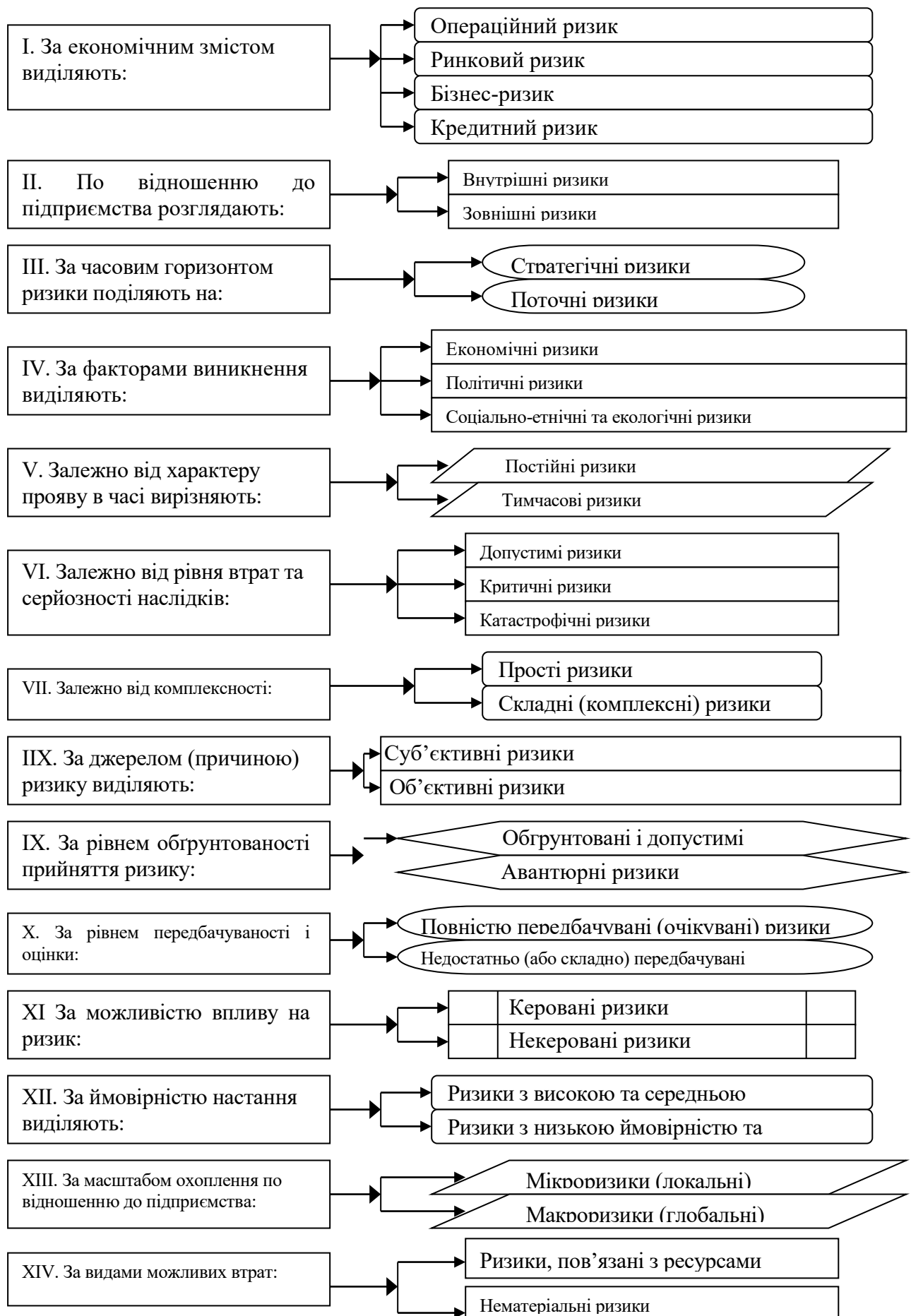

Рис. 1. Універсальна класифікація ризиків підприємства

Джерело: систематизовано на основі опрацювання [1-16]

Література

1. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи та настанови (Risk management – Guidelines). URL: <https://www.iso.org/ru/standard/65694.html>.
2. Тарасова К.І. Класифікація ризиків в економічній теорії. Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. 2012. № 1 (153). С. 102–115.
3. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. перероб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.
4. Hoodat, H., & Rashidi, H. (2009). Classification and analysis of risks in software engineering. World Academy of Science, Engineering and Technology, 56(32), 446-452. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.193.3662&rep=rep1&type=pdf>
5. Чуприна І.В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. 2012. № 4 (70). С. 187-194.
6. Коюда П.М., Коюда О.П. Характеристика та класифікація ризиків. Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. 2006 № 71. С. 203-214.
7. Жигір А.А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація. Електронний фаховий журнал «Ефективна економіка». 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063>.
8. Ріщук Л.І. Класифікація ризиків – передумова успішного управління при впровадженні інновацій. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління. 2007. № 579. С. 541-545. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/34148>.
9. Рачинська А.В. Класифікація ризиків на залізничному транспорті як основа формування системи економічної безпеки його функціонування. Економіка і суспільство. Мукачево: Мукачівський державний ун.-т, 2016, № 6. С. 81-87.
10. Коць О.О. Класифікація ризиків промислового підприємства. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління. 2006. № 554. С. 96-103. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/36009/1/17_96-103.pdf.
11. Мазур Н.А. Класифікація ризиків аграрного підприємства для цілей бухгалтерського обліку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Випуск 2. С. 1264-1268.
12. Данченко О.Б., Занора В.О. Проектний менеджмент: управління ризиками та змінами в процесах прийняття управлінських рішень : монографія. Черкаси, 2019. 278 с.
13. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег (The General Theory of Employment, Interest and Money). Пер. с англ. Серия: Классики экономической науки - XX век Издательство: Гелиос АРВ, 2002. 352 с.
14. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками. К.: Ника-Центр, 2005. 600 с.
15. Семенова С.М. Емерджентність у застосуванні системного підходу до управління підприємством. The International scientific and practical conference “A new view on the economy – the trend of innovative development”. The Association of students and pedagogues “The Economist”, July 25, 2014 Kiev. Budapest. Vienna. Scientific.-inf. publ. center based on The Association of students and pedagogues “The Economist” Budapest: 2014, 196 p. P. 35-38.
16. On Risk Classification - American Academy of Actuaries. A Public Policy Monograph. Washington, November 2011. 77 p. URL: https://www.actuary.org/sites/default/files/files/publications/RCWG_RiskMonograph_Nov2011.pdf

References

1. ISO 31000:2018. Risk management – Guidelines. URL: <https://www.iso.org/ru/standard/65694.html>. [in UK].
2. Tarasova, K.I. (2012). Klyasyfikatsiya ryzykiv v ekonomichniy teorii [Classification of risks in economic theory]. Naukovyy visnyk. Odes'kyy derzhavnyy ekonomichnyy universytet. Vseukrayin's'ka asotsiatsiya molodykh naukovtsiv. Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya [Scientific Bulletin. Odessa State Economic University. All-Ukrainian Association of Young Scientists. Sciences: economics, political science, history]. No 1 (153). P. 102–115. [in Ukrainian].
3. Ilyashenko, S.M. (2004). Ekonomichnyy ryzyk: Navchal'nyy posibnyk [Economic risk: a textbook]. 2nd ed., Ext. rework. Kyiv: Center for Educational Literature. 220 p. [in Ukrainian].
4. Hoodat, H., & Rashidi, H. (2009). Classification and analysis of risks in software engineering. World Academy of Science, Engineering and Technology, 56(32), 446-452. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.193.3662&rep=rep1&type=pdf>. [in UK].
5. Chuprina, I.V. (2012). Ponyattya ta klyasyfikatsiya ryzykiv v pidpryyemnyts'kiy diyal'nosti [The concept and classification of risks in business]. Zbirnyk naukovykh prats' VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky [Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences]. No. 4 (70). P. 187-194. [in Ukrainian].
6. Koyuda, P.M. & Koyuda, O.P. (2006). Kharakterystyka ta klyasyfikatsiya ryzykiv [Characteristics and classification of risks]. Komunal'ne hospodarstvo mist. Naukovo-tekhnichnyy zbirnyk [Municipal utilities. Scientific and technical collection]. No 71. P. 203-214. [in Ukrainian].
7. Zhyhir', A.A. (2012). Riznovydy pidpryyemnyts'kykh ryzykiv ta yikh klyasyfikatsiya [Types of business risks and their classification]. Elektronnyy fakhovyy zhurnal «Efektyvna ekonomika» [Electronic professional journal "Effective Economics"]. No 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063>. [in Ukrainian].
8. Rishchuk, L.I. (2007). Klyasyfikatsiya ryzykiv – peredumova uspishnoho upravlinnya pry vprovadzhenni innovatsiy [Risk classification is a prerequisite for successful management in the implementation of innovations]. Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnikha". Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnya [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Problems of economics and management]. No 579. P. 541–545. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/34148>. [in Ukrainian].

9. Rachynska, A.V. (2016). Klasyfikatsiya ryzykiv na zaliznychnomu transporti yak osnova formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky yoho funktsionuvannya [Classification of risks in railway transport as a basis for the formation of the system of economic security of its operation]. *Ekonomika i suspil'stvo*. Mukachevo: Mukachivs'kyi derzhavnyi un.-t [Economy and society. Mukachevo: Mukachevo State University]. No 6. P. 81-87. [in Ukrainian].
10. Kots', O.O. (2006). Klasyfikatsiya ryzykiv promyslovoho pidpryyemstva [Classification of industrial enterprise risks]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnya [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Problems of economics and management]. No 554. P. 96-103. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/36009/1/17_96-103.pdf. [in Ukrainian].
11. Mazur, N.A. (2014). Klasyfikatsiya ryzykiv ahromoho pidpryyemstva dlya tsiley bukhholders'koho obliku [Classification of risks of the agricultural enterprise for the purposes of accounting]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky* [Global and national economic problems]. Issue 2. P. 1264-1268. [in Ukrainian].
12. Danchenko, O.B. & Zanora, V.O. (2019). Proektny menedzhment: upravlinnya ryzykamy ta zminamy v protsesakh pryynyattya upravlins'kykh rishen' : monohrafiya [Project management: risk management and change in management decision-making: a monograph]. Cherkasy. 278 p. [in Ukrainian].
13. Keynes, J.M. (2002). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta y deneh* [The General Theory of Employment, Interest and Money]. Per. with English Series: Classics of Economic Science - XX century Publisher: Helios ARV, 352 p. [in Russian].
14. Blank, I.A. (2005). *Upravlenye fynansovymy ryskamy* [Financial risk management]. Kyiv, Nika-Center. 600 p. [in Ukrainian].
15. Semenova, S.M. (2014). Emerdzhentnist' u zastosuvanni systemnoho pidkhodu do upravlinnya pidpryyemstvom [Immersion in applying the system approach to enterprise management]. The International scientific and practical conference "A new view on the economy – the trend of innovative development". The Association of students and pedagogues "The Economist", July 25, 2014 Kiev. Budapest. Vienna. Scientific.-inf. publ. center based on The Association of students and pedagogues "The Economist" Budapest, 196 p. P. 35-38. [in Hungary]
16. On Risk Classification - American Academy of Actuaries. A Public Policy Monograph. Washington, November 2011. 77 p. URL: https://www.actuary.org/sites/default/files/files/publications/RCWG_RiskMonograph_Nov2011.pdf. [in USA].

Надійшла / Paper received : 11.08.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020